

הרב איתן קופיאצקי

פדיון הבן לאחר הפלה של עובר IVF¹

ראשי פרקים:

- א. מבוא ל-IVF
- ב. חיוב פדיון לאחר הפלה
- ג. גדר ארבעים יום לעניין התפתחות העובר
- ד. חישוב ארבעים יום לעובר IVF

זוג הורים זכו לבן 'בכור' לאחר הפלה של עובר בן 41 יום. אלא שהעובר ש"נפל" היה מהריון IVF (הפריה חוץ-גופית) שבעצם התפתח למשך 5 ימים בתנאי מעבדה והוחזר לרחם האישה ביום ה-5 להתפתחותו, כך שלמעשה העובר התפתח ברחם האישה 36 ימים בלבד. נשאלה השאלה: האם על הזוג לקיים מצוות פדיון הבן לאחר לידת הבן?

א. מבוא ל-IVF

ראשית עלינו להסביר מה קורה בתהליך של הפריה חוץ גופית, IVF. בהפריה חוץ-גופית מפרים ביצית של אישה עם תא זרע של בעלה, בצלוחית בתנאי מעבדה, כלומר מחוץ לגוף האישה. לאחר שהביצית מופרת, מחכים בין 3-5 ימים לראות כיצד היא מתפתחת. בשלב זה הביצית המופרית נקראת "קדם עובר". אם ההתפתחות תקינה, קדם העובר מוחזר ומושתל לרחם האישה להמשך הריון רגיל או שהיא מוקפאת לשימוש עתידי, תהליך שלמעשה עוצר את התפתחות הקדם עובר, עד לזמן הפשרתו והשתלתו ברחם באישה.

ב. חיוב פדיון לאחר הפלה

במספר מקומות בחז"ל מוזכר כי עובר מקבל מעמד של אדם רק לאחר יום הארבעים מתחילת ההיריון.

כפי שמופיע בבלי בבכורות (דף כא עמוד ב):

"אמר רב חסדא: הרי אמרו יצירת הוולד באשה – ארבעים יום".

הגדרה זו חשובה לנפקא מינות הלכתיות שונות, ביניהן לעניינינו, בנוגע לפדיון הבן. כפי שנכתב במשנה במסכת בכורות (דף מז עמוד ב), שהמפלת עד יום הארבעים אינו מחשיבה הפלה זו כלידה ולכן הבא אחריו יחשב בכור.

אלא שעלינו לברר האם הקביעה של ארבעים יום היא דין הקשור לזמן שמגדיר מחדש את מעמד העובר כפי שמצאנו במספר הלכות הקשורות

¹ תודתי לאחותי, הגב' גילת סאקס MSc, אמבריולוגית במרכז הרפואי שערי צדק – ירושלים, שעזרה לי בהבנת תהליך ההפריה החוץ-גופי.

לזמן – חיוב ברית מילה לאחר יום השמיני, ערלה בשלוש שנים הראשונות ועוד. או שמא ארבעים יום מהווה אינדיקטור מכוון למציאות, ומצבו ההתפתחותי של העובר הוא זה שקובע? כלומר אם נראה שהעובר התפתח למצב מסוים לפני יום הארבעים אזי הוא יקבל מעמד של עובר שהפלתו תחשב ללידה.

ג. גדר ארבעים יום לעניין התפתחות העובר

רבינו גרשום (בכורות דף מז עמוד ב) מסביר את דברי המשנה בכך שעד יום הארבעים אין לעובר צורת אדם ולכן אינו נחשב בר קיימא². מדבריו עולה שאם הוא היה בר צורה אזי הוא היה נחשב אדם. נקודה זו ניתן לראות מפורשות ברמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק י הלכה ב):

"והמפלת בתוך ארבעים יום אינה טמאה לידה אפילו ביום ארבעים, הפילה ביום ארבעים ואחד מאחר התשמיש הרי זו ספק מעוברת ותשב לזכר ולנקבה ולנדה, היתה צורת האדם דקה ביותר ואינה ניכרת בעליל הרי זו תשב לזכר ולנקבה וזהו הנקרא שפיר מרוקם".

כלומר אם היה לעובר המופל צורת אדם, אפילו הדק ביותר, אנו מחשבים את העובר לבר קיימא והפלתו כלידה. אלא שניתן לדייק ברמב"ם שדין זה הוא רק מיום הארבעים. כלומר ניתן לומר שצריך לקרוא את הרמב"ם כך:

"המפלת בתוך ארבעים יום אינה טמאה לידה" כלל "אפילו ביום הארבעים" עצמו. "הפילה ביום ארבעים ואחד" והלאה אם "היתה צורת האדם דקה ביותר" נחשב כלידה וטמאה לידה ואם לא אז אינה טמאה".

חיזוק להבנה זו ניתן למצוא בתשובה של המהרי"ק שנשאל (שו"ת מהרי"ק סימן קמג) על אישה שהפילה בתוך השבוע השמיני לבעילתה וראו שהנפל לא רקם אברים. המהרי"ק פוסק שם שאם לא הייתה ריקום אברים אין לחשוש לעובר בר קיימא ובכור הבא אחריו חייב בפדיון.

על דברי המהרי"ק חלק החכם צבי (סימן קד) כאשר מדובר במקרה שלא ראו את נרקמו האברים והדבר נשאר בספק. המהרי"ק סבר שיש להחזיק בחזקה שלא נרקמו אף על פי שעברו מ' יום מתחילת ההריון ואילו החכם צבי חלוק שיש חזקה אחר יום הארבעים שנרקמו אברי הנפל. כן כתב השבות יעקב (חלק א סימן פג). לעומתם כתב הנודע ביהודה (מהדורא תניינא – יורה דעה סימן קפח) לדחות דבריהם ולהחזיק ולהוכיח דברי המהרי"ק:

² ראה רפואה מציאות והלכה (מכון שלזינגר, ירושלים תשע"ב) סימן לא, פרק ד: יצירת הוולד – מתי היא? – העורך.

"עיינן במסכת נדה דף ל' ע"א דתני המפלת ליום ארבעים אינה חוששת לולד וליום מ"א חוששת לזכר ולנקבה מספק ולר' ישמעאל צריך לנקבה פ"א יום ע"ש. הרי דמיום מ"א ואילך הוא רק ספק שמא הוא וולד אבל לודאי וולד לא מחזקין עד שנראה שהוא מרוקם כמו דתני במתניתין לעיל דף כ"ג ע"ב ואם היה מרוקם תשב לזכר ולנקבה הרי דעד מ' יום ודאי ליכא וולד ומיום מ"א ואילך הוא ספק ואין לנו זמן מוגבל לתחלת הריקום"³.

סוף כל סוף ממחלוקת זו ניתן ללמוד שלכולי עלמא הדבר הקובע הוא מצבו ההתפתחותי של העובר⁴. כלומר, האם נרקמו אברי העובר או שלא. כך שכל המחלוקת בין המהרי"ק והחכם צבי היא האם יום הארבעים ואחד יוצר חזקה של ריקום האברים.

להלכה פסק השולחן ערוך (יורה דעה בכור סימן שה סעיף כג):

"בן ח' חדשים שהוציא ראשו מת, והמפלת שפיר מלא דם או מלא מים או מלא גוונים, והמפלת כמין דגים וחגבים, שקצים ורמשים, והמפלת ליום ארבעים, הנולד אחר כל אלו בכור לפדיון".

ומוסיף הרמ"א על פי תשובת המהרי"ק:

"וכל זמן שאין איבריו מרוקמים, אין פוטר הבא אחריו, ואפילו בזמן הזה סומכין על זה".

ד. חישוב ארבעים יום לעובר IVF

מדברים אלו יוצא שגדר ארבעים יום הינו אינדיקציה, סימן, למצב התפתחות הרקמות של העובר. כך שלכאורה יוצא שיש לחשב את גיל העובר מזמן התפתחותו במעבדה (כמובן שאין לקחת בחשבון את הזמן שהעובר היה בהקפאה מפני שבזמן הזה העובר אינו מתפתח).

כהבנתנו כך גם כתב מורי וידידי הרב אריה כץ שליט"א במאמרו בנידון דידן (אמונת עתך, גיליון 130, "חישוב יום הארבעים בעובר שהוחזר לרחם בהפריה חוץ גופית"):

"אין למנות את ארבעים הימים מרגע החזרת העובר לרחם האישה, אלא יש להוסיף למניין גם את הימים שבהם העובר התפתח במעבדה. ימים שבהם העובר היה קפוא אינם מצטרפים למניין זה... שכן העובר אינו מתפתח כל עוד הוא נתון בהקפאה".

³ כן דחו דבריהם החיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק ב סימן יז). עיין עוד ביביע אומר (חלק ו יורה דעה סימן כו) שהרחיב בטוב טעם בשאלה זו כדרכו בקודש.

⁴ להרחבה בנושא ניתן לראות את המאמר "מעמד עובר בן ארבעים יום לעניין פדיון הבן" של הרב דב פופר, הרב בנימין דוד ופרופ' שמחה יגל בתחומין כרך לד.

אלא שבשיחה שזכיתי לדון בשאלה זו עם הרב פרופ' אברהם שטינברג שליט"א, הרב הסביר שלדעתו אין להתחשב בתקופת התפתחות העובר במעבדה.

לדעת הרב שטינברג יש להתחיל למנות את ארבעים היום מרגע השתלת העובר ברחם האשה⁵ ולא מרגע ההפריה במעבדה. הרב הסביר ש"ביצית מופרית במעבדה אין לה דין אדם, ולכן אין מחללים עליה את השבת⁶, ומותר להשמידה אם נתגלו בה מומים גנטיים⁷, ולפיכך דין העובר מתחיל רק אחרי ההשתלה ברחם". עוד הוסיף הרב שכך גם הסכים הגרז"ן גולדברג זצ"ל כאשר דנו בשאלה.

הרב המשיך ואמר שיתכן ונכון לשער שישנם עיכובים מסוימים עד ל"הסתגלות" העובר למצבו החדש או גורמים אחרים. לכן אם מצבו ההתפתחותי לא נבדק, יהיה קשה לסמוך על ספירה רגילה כי מבחינה מציאותית קשה לייחס התפתחות איברים לעובר שנפל מבלי לבדוק אותו. מבירור שעשיתי עם אחותי, הגב' גילת סאקס, אמבריולוגית במרכז הרפואי שערי צדק, היא אמרה שבדרך כלל אין שום עיכוב להתפתחות העובר והוא אינו צריך ל"תקופת הסתגלות" לאחר השתלתו ברחם.

ה. סיכום

- עיקר תלות חיוב פדיון הבן לאחר הפלה תלוי בהתפתחות העובר. לכן לכתחילה יש לבדוק מה מצבו ההתפתחותי של העובר בזמן הפלה.
- אם לא בדקו מה מצב ההתפתחותי של העובר, נחלקו הדעות:
  - יש שאמרו שחישוב גיל העובר לענייננו הוא בהתחשבות כלל ימי התפתחות העובר, כולל ימי התפתחות העובר במעבדה.
  - יש שאמרו שיש לחשב את גיל העובר מזמן השתלתו ברחם אישה ואין לקחת בחשבון את ימי ההתפתחות במעבדה.

⁵ לא הבנתי דעה זו. שהרי גם באופן טבעי, בו אנו מונים ארבעים יום מיום ההפריה, עוברים כ-4 ימים עד שהביצית המופרית מגיעה דרך החצוצרה לרחם. כך שראוי לספור את 40 היום מיום ההפריה, בניכוי הימים בהם נעצרה התפתחות ה"קדם עובר" עקב ההקפאה. כאשר תנאי נוסף לחלוף 40 יום הוא ריקום איברים. וראה בספרי **רפואה מציאות והלכה**, ח"א, סימן לא. לכן פשוט שיש לכלול במנין ה-40 יום גם את ימי ההתפתחות במעבדה. – העורך. תגובת הרב אברהם שטינברג: לפענ"ד יש הבדל מהותי בין קדם-עובר מחוץ לגוף האשה לבין קדם-עובר בגוף האשה. קדם-עובר שלא נמצא בגוף האשה אין בו אפילו מקצת נפש, ולכן אין מחללים עליו שבת, ו"השמדתו" איננו בגדר הפלה, אפילו לא תוך 40 יום. וזאת משום שלפי הגדרת הגרשז"א זצ"ל הוא מחסר מעשה, וללא מעשה הפריה הוא לעולם יתפתח לאדם. לעומת זאת ביצית מופרית בגוף האשה מתחילה את חיי העובר ובאופן אוטומטי תפתח לאדם.

⁶ ספר **הרפואה בהלכה** חלק שני, שער ב, סימן ג פרק ג סעיף ה.
⁷ להרחבה ספר **הרפואה בהלכה** חלק שני, שער ב, סימן ג פרק א סעיף טו.